

VICENÇ BERNADES

*Pay 11
12*

*F1783
P66
B41*

RAMON PINTÓ

UNA CONSPIRACIÓ
A LA CUBA COLONIAL

EDICIONS LA PARAULA VIVA

Barcelona; 1975

de el mar había nacido; era padre de seis o siete hijos, algunos de muy tierna edad; se hallaba halagado por cuanto puede hacer agradable la vida del hombre; tocaba a los sesenta años de edad; tenía un talento privilegiado y una actividad infatigable; poseía, en fin, cuanto puede hacer dulces, deliciosos, los últimos años de la criatura humana..."²

RAMON PINTÓ EN LA SEVA JOVENTUT

A les darreries del 1823, desembarcava a l'Havana procedent de Cadis el jove Ramon Pintó, nascut a Barcelona el mes de juny del 1803, segons cal desprendre de la fe de baptisme estesa a la Catedral de Barcelona el dia 4 de juliol d'aquell mateix any. El nou arribat tenia, doncs, 20 anys.

Era fill de Manuel Pintó López, de Barcelona, i de Manuela Llinàs, de València. Per la branca paterna l'ascendència de Pintó era tota ella del Principat i per bé que, seguint el costum de l'època, haguessin vingut conservant el patronímic de López, cal creure que, en realitat, seria Llopiç d'origen.

Ramon Pintó va rebre la confirmació el 1807 a l'església de Sant Just i Pastor, parròquia on ja havia estat batejat el seu pare l'any 1772, detalls que lògicament ens decanten a creure que la casa pairal dels Pintó, a Barcelona, es trobava entre les llars dels menestrals de la barriada de Regomir. Mentre un dels avis paterns —segons consta en un testimoni de l'època— "tenía tierras de labor del aceite en Barcelona", els antecessors per branca materna procedien de les terres alacantines i havien anat a residir el 1801 a Madrid. Tenien un càrrec en una dependència de la casa Reial, motiu pel qual els pares de Ramon Pintó, arran de la restauració de Ferran VII també es traslladaren a la Cort, on valent-se d'influència i amistats comptaven poder-se situar. El Duque de Alagón,¹ personatge tan influent prop del monarca, distingia els Pintó amb llur benevolença

2. De la informació apareguda en el "Boletín de la Prensa" de l'Havana, el dijous 22 de març del 1855 en donar compte de l'execució i recollit per Vidal Morales en el seu documentat "Iniciadores y primeros mártires de la Revolución Cubana".

1. Hem cregut convenient conservar en el seu original tots els noms propis, com també aquella part de textos castellans que a l'ésser traduïts, perdrien llur caràcter. (N. de l'A.)

protectora, segons es pogué comprovar. La decisió dels pares del jove Ramon d'anar a viure a Madrid degué tenir lloc a finals del 1814 o començaments del 1815, això és, quan el "Deseado" ja havia retornat de l'exili a França.

Que la posició dels pares de Pintó no era de gent acabdalada ho demostra prou el barri on vivien a Barcelona però, a més a més, en la certificació d'estudis del jove Ramon es diu que el seu pare, l'any 1816, "és funcionari de les Reials Loteries" i que viu al carrer de Leganitos de Madrid.

S'observa que, en les citacions de testimonis per als diversos certificats de bona família, d'estudi, de conducta, etc. és palesa sempre en els Pintó la preocupació del qui cerca bon padrinatge, esmentant noms de personatges importants de l'època.

Per tant, Ramon Pintó degué criar-se en un ambient de submissió i de respecte no sols envers la reialesa, sinó de tots aquells principis que eren immutables en el temps. Tenint en compte l'exacerbat sentiment dels barcelonins de l'època que tan lluitaren contra la dominació napoleònica i l'esperit que aquesta representava, no ens ha de sorprendre que els seus progenitors pensessin dedicar els fills a les armes o al servei de la religió. Així sabem que, mentre el seu germà Estanislau aconseguia entrar a la marina de guerra, Ramon era confiat al "Real Monasterio de San Lorenzo del Escorial".

Tenia escassament 13 anys, o sigui al poc temps d'haver arribat a Madrid, quan mitjançant les influències, els seus pares aconseguiren fer-lo entrar a l'esmentat Seminari, no sense abans haver de salvar certes dificultats, car les regles de la Institució monàstica eren exigents en grau superlatiu per a l'admissió d'alumnes. Per tal de poder ingressar-hi caldria abans provar

"que así él como sus padres, abuelos y demás ascendientes, son y fueron cristianos viejos y limpios de toda mala raza de judíos o moros u otra cualesquiera secta reprobada y que ni él, ni ellos hayan ejercido oficio alguno de los comúnmente reputados por viles e infames en derecho, o en la común estimación de los lugares".

Tres testimonis de pes ho avalaren. I també que, ni ell

"ni pariente alguno suyo, han sido sospechosos de la fe cristiana, ni presos ni penitenciados por el Santo Oficio de la Inquisición, ni

por otra justicia públicamente afrentados",

després de la qual cosa, el monjo que havia estat encarregat de l'escrupolosa informació, Fr. José de Monserrate, i no sense abans haver-la-hi arrencat en secret de confessió, ja no tingué cap inquietud per certificar satisfactòriament tots aquells punts, com tampoc

"que no se le ha conocido enfermedad habitual ni contagiosa".

L'infant ingressà com alumne, el 2 d'octubre del 1816, acceptant-se-li l'antiguetat del 8 de març d'aquell any, tota vegada que

"no se pudo hacer entonces dicha información por la escasez de monges y caballerías".¹

Més de tres anys va passar Ramon Pintó a l'Escorial on cursà satisfactòriament, a jutjar pels nombrosos certificats, les classes de Llatí, Poètica i Retòrica, Lògica, Metafísica, Francès, Anglès i Italià, Filosofia i Moral, Geografia, Matemàtiques, Teneduria de Llibres, Música, Dibuix, Ètica i Constitució, així com Física Experimental. És innegable, per tant, que en sortia magníficament preparat per a la vida.

S'ha dit repetidament que Ramon Pintó era un exclaustat. A part el fet que l'índole dels estudis seguits en l'esmentat Seminari ja desmenteix sobradament la versió, serà bo de fer remarcar que si sols va estar-s'hi quatre anys amb prou feines, mai no podia haver-se ordenat a l'edat de 17 anys i sobretot quan les disciplines seguides, ben poca cosa de comú tenien amb les ciències teològiques. Però el fet és que en les referències de Pintó abunda aquesta versió, inspirada sobretot en el que diu l'historiador Zaragoza:

"va ésser frare jerònim i un dels que, aprofitant-se de la pertorbació política de l'època del 1820 al 1823, s'exclaustaren, demostrant ja aleshores quines eren les condicions del seu caràcter exaltat, al passar des de les cel·les del convent als rengles de la Milícia Nacional".²

1. Aquestes mencions figuren en documents originals en poder de donya Amèrica Pintó, vídua de Chacón i filla petita de Ramon Pintó, recopilats en el llibre del doctor Diego González.

2. Justo Zaragoza: "Las insurrecciones en Cuba".

Creiem que és principalment a la lleugeresa amb què escriví aquest historiador i, més en aquest cas, agreujat per la pregonia aversió que demostra en tot el que s'hi refereix, que s'ha estès tant la creença que Pintó havia "penjat els hàbits" com es diu vulgarment: Zaragoza, en el seu relat, moltes vegades, en lloc de nomenar-lo, emprà l'eufemisme de l'"ex-fraile".

Això ha fet que altres historiadors caiguessin en aquest error; Calcagno, entre ells, ho afirma rotundament:

"primer va emprendre la carrera eclesiàstica, prenent l'hàbit l'any 17 i professant el següent com a frare jerònim".¹

Es palès que Pintó no va professar mai, per bé que és admissible suposar que els seus pares, en fer-lo entrar a l'Escorial, ho fessin amb l'intent que seguís la vocació religiosa. Però creiem d'un més positiu valor el fet que, en una breu biografia de Pintó publicada en el "New York Herald" el 2 d'abril del 1855, o sigui arran de la seva execució, es diu que:

"Pintó fou educat en un Seminari de Patronat Reial i dedicat al sacerdoci, que va deixar quan va arribar el temps de prendre les Ordres perquè no hi sentia inclinació".

El cert és que avui hom descarta la tan repetida suposició que hagués professat; però és evident que alguns historiadors en recollir-la varen creure haver trobat l'explicació de certes contradiccions observades en la vida de Pintó, com també el justificatiu d'esperit aventurer que alguns li han atribuït, amb evident inexactitud.

L'any 1820 fou l'inici dels grans transtorns que havien de devastar, per molt de temps, la Península en la tràgica lluita entre liberalisme i absolutisme. Tot el segle XIX espanyol, sofri les conseqüències de la deslleialtat de Ferran VII que, havent promès des de l'exili que governaria d'acord amb la Constitució de Cadis, ja abans d'arribar a Madrid, trencà el jurament i anul·là la carta constitucional en

1. Francisco Calcagno: "Diccionario biográfico cubano" (18.8).

aquell 11 de maig de 1814, restablint la monarquia absoluta.

No fou sinó en començar l'any 1820 que, en sublevar-se Riego contra la tirania i en triomfar la revolució liberal, Ferran VII, que en la seva vida de claudicacions i deslleialtats no mostrà mai cap mena de valentia, no titubejà en acabar el règim constitucional. Però darrera la covardia covava la traïció i, fet que no era nou en la història d'Espanya, els estrangers foren cridats perquè anessin a crivellar espanyols. En fracassar l'intent de la Seu d'Urgell, lloc escollit primerament per a constituir una Regència absolutista, l'any 1822, era la Santa Aliança que s'encarregava de fer triomfar de bell nou l'absolutisme i el dissortat general Riego, batut per les forces del Duc d'Angulema, caigut presoner i abandonat pels seus més addictes, acabà amb una mort infamant, estigma del règim que la decretà i de la xusma que anà a celebrar-la. En aquell novembre del 1823 no sols expirava Riego, sinó que per molts anys s'eclipsava la llibertat a Espanya.

Què s'esdevenia de Pintó en aquest període turbulent? És fàcil imaginar que jove, impulsiu, degué sentir les ànsies constitucionalistes com tot el jovent madrileny del 1820; la necessitat de batre's i d'ésser una mica protagonista dels esdeveniments transcendents que es vivien; que no volgués mantenir-s'hi de simple espectador. Hom sap per ell mateix que va incorporar-se a la Milícia Nacional el 1821 i, segons una referència familiar de la qual Pirala es fa ressò

"fou un dels tres mil valents que sostingueren la cèlebre batalla del 7 de juliol en els carrers de Madrid i en la qual sortí derrotada la famosa guàrdia reial".

A més, és corrent admetre que fou un dels participants de la sagnant batalla del Trocadero, victòria final de les tropes de la Santa Aliança i, segons la semblança del poeta José A. Quintero, que més tard han reproduït tots els que s'han ocupat de Pintó, va ésser

"un dels que componia l'heroic bàndol de germans que amb pit ferm plantà cara a l'invasor francès i foren passats a l'arma blanca en un dia fatídic. Ell havia estat un dels poquíssims, dels cinc o sis soldats que restaren vius en l'acció".

Passem per alt el que tingui d'exagerat el panegíric, però que milità fermament en els rengles constitucionals ho acredita el fet que fos escollit entre els homes de confiança per a custodiar Ferran VII quan aquest era conduït a Andalusia per ordre de la Junta. S'explica que, en un poblet on s'havien deturat a passar la nit, el rei "que mai no oblidà ni la fesomia ni els noms dels individus que li eren notables" en veure Pintó formant part de l'escorta, hi entaulà aquesta conversa:

"—Ah! Ets tu Pintó? —Sí, majestat. —Sóc lliure? —La vostra majestat sempre ho estarà amb els voluntaris de Madrid. —Ara sí que ho crec així—. El rei entrà a una cambra i en tornar a passar pel seu davant, al cap de poca estona, saludà al seu protegit sentinella."

Adhuc no prenent massa al peu de la lletra aquestes anècdotes, està demostrat que Pintó fou element actiu en la causa dels Constitucionals, tota vegada que, molts anys més tard —en data del 17 de febrer del 1835— i des de Madrid, demanà a l'autoritat constància del seu naixement, dels estudis cursats, de la bona conducta observada, i

"3.º — Si saben que están ciertos que en el año 1821, consecuente a mis opiniones políticas, me incorporé a la Milicia Nacional de esta Corte, habiendo salido en el de 23 para Cadiz, con el Gobierno, en el segundo Batallón, desde donde tuve que emigrar abolido que fué el sistema constitucional".

Amb la victòria de l'absolutisme s'iniciava la dura repressió contra els liberals. Tot i els consells rebuts de Viena, Ferran VII no trigà a iniciar la persecució dels seus adversaris, amb odi ferotge.

Donada la seva intervenció directa en els fets, encara que només havia estat com home de files, ja que no se li sap haver ostentat cap grau en la Milícia Nacional, Ramon Pintó degué estimar que la seva estada a la Península no oferia prou garanties i optà per sortir-ne. Altres atribueixen aquest pas, més que a consideracions de positiu perill personal, "a les amargors de la trista situació que oferia Espanya en aquell moment" per als homes liberals.

Fos com fos, Pintó embarcà cap a l'Havana i es donava la coincidència que, gairebé al mateix temps que hi desembarcava, ell i un altre català il·lustre de Cuba, el diputat Tomàs Gener que, junt amb els

cubans Félix Varela i L. Santos Suárez, havia votat la destitució del "rey felón" havien d'allunyar-se'n perquè llur vida perillava. Per bé que amb rumb distint, tots dos fugien escapant a represàlies. No seria, però, un atzar que, en el procés que trenta anys més tard havia de costar la vida al barceloní Pintó, també s'hi trobés complicat Benet Gener, el fill del diputat cubà nascut a Catalunya, que tan gallardament s'havia pronunciat contra l'absolutisme.

RAMON PINTÓ CO-FUNDADOR DEL
"DIARIO DE LA MARINA"

El primer rastre del contacte de Pintó amb els patriotes cubans el trobem l'any 1838. Domingo del Monte, l'aristòcrata cubà que, sense trencar amb la metròpoli, s'esforçà per tots els mitjans —junt amb de Saco— a crear una consciència cubana i, a l'ensem, un esperit de comprensió prop de la gent de Madrid envers les necessitats materials i polítiques de Cuba, tan incompres i tan injustament tractat, havia necessitat unes dades respecte a l'aplicació, a la Colònia, de la Llei d'Amortitzacions que afectava els béns eclesiàstics. A tal fi s'adreçà a Pintó, demostració evident que, a part l'autoritat que se li reconeixia en la matèria, ja se'l considerava un peninsular comprensiu —no ens atrevim a afirmar identificat— per als problemes espirituals de Cuba. El to de la resposta és afectuós i una mica melindrosa tota ella, com era característica en ell:

"Sr. D. Domingo del Monte.¹

Muy querido amigo: Recibo el tomo de papeles varios y holgaréme bastante en saber que he dejado satisfecha su curiosidad tan cumplidamente como desea, contestando sus preguntas con las siguientes respuestas:

1.º	150 sacerdotes - 19 coristas - 65 legos.	
2.º	128 profesas - 9 novicias	en 11 Julio 1837
3.º	Las propiedades territoriales así urbanas como rústicas deben calcularse en	\$ 3.652.685
	en que las evaluaron los religiosos en septiembre del año 37, más	\$ 3.500.000
	en que bien pueden estimarse los conventos	\$ 7.152.685

1. Domingo Figarola Canedo: "Centón Epistolario de Domingo del Monte". Carta CLXXV (Publicat per l'Acadèmia de la Història de Cuba).

4.º La orden más rica es la de los Betlemistas.

5.º Los P. de Belén son los únicos que tienen un número considerable de esclavos en sus fincas.

6.º No hay ley alguna de supresión para los regulares de la Isla de Cuba, "hoc est" en las reverendas personas; "sed" otra cosa es respecto a sus bienes. De los cuales vanse a rematar hasta la cantidad de \$ 2.000.000.

7.º Todas sus propiedades están interdictas o secuestradas por R. O. de 20 diciembre 1836 comunicada por estas autoridades a todos los Escribanos con fecha de febrero 1837.

V. sabe que en esto y en cualquier otro asunto, puede disponer siempre franca y llanamente de su amigo

q. b. s. m.
R. Pintó."

També se sap que, ja per aquella època, havia contret forta amistat amb cubans significats per llurs idees reformistes i que els feien ésser malmirats pels governants i peninsulars intrasigents; amb tot, Pintó demostrava ésser home ben vist entre els espanyols influents. Altrament, li hauria estat difícil aconseguir la realització de dos projectes que havien de donar-li tant de relleu en la vida havanera, ambdós en el mateix any 1844.

L'un era la fundació del primer gran diari de l'Illa; l'altre, el d'un centre cultural que, durant molts anys, constituí quasi com el centre de gravetat de totes les ànsies espirituals de la capital havanera.

Unit a Antoni Ferrer —un altre català— i a Isidoro Araujo de Lira, Pintó constituí una societat a la qual aportà \$ 3.000, per fer viable l'aparició d'un diari.

El nom de la publicació fou "Diario de la Marina", el primer número del qual aparegué el 1.º d'abril del 1844, moment de la terrible repressió del general O'Donnell contra els infeliços negres, pel pànic que es produí a l'Illa a causa dels alçaments ocorreguts en algunes finques, però particularment als voltants de Matanzas. Aquesta obsessió, en la qual vivia el blanc a Cuba i que culminà en la tragèdia coneguda pels màrtirs de La Escalera, entre ells el poeta mulat "Plácido" i alguns altres intel·lectuals de color, féu que la població de color a l'Illa hagués minvat, en l'espai de sis anys, d'alguns milers, prova del mal tracte que reberen els dissortats negres.

El diari, que figurava com òrgan de l'"Apostadero de la Habana", dedicava la seva primera pàgina íntegra a notícies marítimes i comercials, a més, naturalment, del lloc que destinava als edictes oficials, i venia a substituir el "Noticioso y Lucero" amb una major empenta. En l'editorial de presentació prenia deliberadament una posició cristinista, això és, fidel al govern de Madrid, i enfront dels aixecaments carlistes que ja apuntaven a diversos llocs de la Península. L'estil de Pintó es manifesta en aquest article, on vol definir el programa polític de la publicació.

"Para nosotros, el bienestar de los pueblos es ley suprema del gobierno. Las formas son nada si en el fondo no encontramos más que decepción y mentira. Allí donde la justicia se imparte por igual, al rico y al pobre, allí está nuestro optimismo".

Pintó, per bé que co-director, es limità a publicar crítiques musicals, en general fetes amb un to molt benèvol, a jutjar pels abundants elogis que prodiga; a inserir informacions de caràcter econòmic, sense signar, i unes notes festives que es publicaven totes les setmanes.

En sorgir, al cap de poc temps, desavinences amb els seus socis, Pintó es retirà de "Diario de la Marina". Testimoni de l'afecte que havia posat en el paper imprès que ell havia fundat, és la clàusula que consta en l'acord de separació, en la qual es reserva a Pintó el dret de rebre'n un exemplar mentre aquell es publiqui, qualsevulla que sigui el seu propietari i mentre visqués un descendent seu.

No podia mai sospitar ningú, i molt menys Pintó, que la publicació a la qual havia posat tants afectes hagués de tributar-li oració fúnebre que aparegué en el "Diario de la Marina" del 23 de març del 1855:

"Hoy ha presenciado la Habana un ejemplar caso doloroso (referint-se a l'execució de Pintó, de la qual no diu ni un mot) porque en la aplicación aún del más merecido castigo ninguna ánima noble puede complacerse; pero ese ejemplar es al mismo tiempo acto de salud y necesaria justicia. Si miramientos fáciles de comprender nos han retraído anteriormente de hacer la más leve alusión a este asunto (es refereix a la detenció i procés de Pintó, el qual no fou esmentat per res en el periòdic en el transcurs dels

dies que passaren), para que la acción y majestad de las leyes resaltaran libres de todo embarazo o sugestión extraña, ahora que el fallo se pronunció y que su ejecución es ya un hecho consumado, podemos y aún debemos expresar la verdad con absoluta franqueza. Tales ejemplos en momentos tales, llevan consigo la fervorosa y sincera aprobación de todo buen español.

"Sí y mil veces, sí. El país en masa, o lo que tanto monta, la inmensa mayoría de sus leales habitantes ha declarado por repetidas veces su firme resolución de sacrificar vidas y haciendas en defensa de nuestra nacionalidad, de nuestro más sagrado afecto y de nuestros más vitales intereses. Todo, y entiéndase bien el valor de tal palabra, todo lo jugaríamos sin titubear en los azares de una lucha, siempre que a ella se nos provocase. Esa es nuestra decisión de ayer, como lo es de hoy y lo será de mañana porque brota de instintos eternos y superiores a cualquier otra consideración efímera. Claro es pues, que ni la equidad, ni la prudencia consienten que este sentimiento se ultraje o que se siembre el desasosiego en el seno de una sociedad feliz y ordenada.

"Las opiniones legítimas son todas acreedoras al respeto y respeto por lo tanto obtienen de nuestra parte. Pero si de actos ferozmente criminales se trata, la cuestión muda de especie.

"Para los traidores a su Dios y a su Reina, a su raza y a su patria, la población leal de Cuba no abriga misericordia."

Aquestes foren les exèquies que aquelles mateixes columnes, les quals ell havia omplert tantes vegades, havien de tributar-li!

EL "LICEO" DE L'HAVANA

Un altre fet de Pintó en aquell mateix any del 1844 havia d'ésser de major ressonància per a Cuba i d'enaltiment a la seva memòria; per a nosaltres és el fet més interessant de la seva vida, car en ell veiem representades totes les virtuts racials del català, les característiques que acompanyen indefectiblement tot fill de Catalunya.

Ens referim a la fundació d'"El Liceo Artístico y Cultural" de l'Havana que prengué fe de vida el 19 d'octubre al carrer de Mercaderes. Pintó fou el "Liceo" i el "Liceo" tingué el seu més gran esplendor mentre va tenir Pintó. Com Marià Cubí i Soler, el fundador de la famosa "Revista Bimestre", orgull de les lletres cubanes el qual l'havia precedit uns anys abans, també ell sentí la pruija de fer obra cultural i educativa. L'ànima catalana està amasada d'un neguit de saber i d'ensenyar, d'aprendre i escampar-ho arreu.

Per l'empenta que va prendre tot seguit, al "Liceo" se li ajuntà ben aviat la "Sociedad de Santa Cecilia" i més tard la "Filarmónica" com era el seu somni, car Pintó era un apassionat de la música, i la seva muller, una excel·lent concertista de piano. L'organització de l'entitat cultural recorda molt les nostres entitats similars del XIX, quan a la nostra terra brollaren els "Ateneos" i "Liceos", fogars en la formació de la consciència ciutadana en aquells temps de desconcert.

S'establiren classes d'anglès, d'economia industrial, de física experimental, de solfeig, de piano, de violí, cant, dibuix, pintura, arquitectura, etc. A cada secció podien concórrer-hi, a més dels socis i fills, "dotze alumnes pobres de solemnitat de raça blanca" perquè, observa Diego González,

"cal tenir en compte, com atenuant, el perillós que resultava, en

LA CONSPIRACIÓ QUE ES TRAMAVA

Aquell mateix dia el general Concha trametia al fiscal de la Comissió Militar Permanent la comunicació en la qual donava part de la denúncia rebuda pel Cap Superior de Policia i la qual textualment diu així:

“V. E. sabe que hace algunos días puse en su superior conocimiento que tenía vehementes sospechas de que existía un vasto plan de conspiración contra la seguridad de la Isla, y siguiendo los pasos de las personas marcadas por indicios anteriores, llegué a comprobar con los documentos que V. E. ha tenido a la vista, la certeza de aquel hecho. De ello resulta que existe una Junta Superior Revolucionaria en esta Capital compuesta de D. Ramón Pintó, D. Juan Cadalso, D. José Antonio Echevarría y otras personas que por el momento no debe consignar en este escrito con arreglo a las instrucciones de V. E., siendo secretario de aquella Junta D. Carlos Busca, sobreestante mayor de los Almacenes del ferrocarril de esta ciudad, o el segundo de su administración.

Que esta Junta ha remesado fondos de consideración a la Junta Cubana de Nueva Orleáns y ha organizado partidas con sus gefes, que en muchos puntos de la Isla deben alzar el grito de rebelión, tan pronto como llegue una expedición organizada con aquellos recursos, y mandada por el general americano Quitman, habiéndose también ocupado esta Junta de la remesa de armas a diferentes puntos y particularmente a Bolondrón, por el camino de hierro, habiendo diferentes veces hecho la compra de ellas, D. Ramón Pintó. Que aquellas partidas debían ser mandadas en la Vuelta de Abajo por D. Mariano Ramírez, que vino a la Habana el 21 de enero a recibir instrucciones, cuya circunstancia fue comprobada posteriormente a la noticia que V. E. tuvo según aviso del Teniente Gobernador de Pinar del Río.

Que la Junta votó la muerte de V. E. a propuesta de Pintó,

cuya muerte debió tener lugar antes de la venida de la expedición, desde el "grillé" frente al palco de su autoridad, en el Teatro de Tacón, apagando el gas, y que la misma Junta no fue extraña a la muerte de Castañeda, asesinado por un Vingo que marchó a Nueva Orleans y a quien la misma noche dio cincuenta onzas el llamado Chucho Muñoz.

Todo lo cual de orden de V. E. tengo el honor de manifestarlo para que esta comunicación pueda obrar como principio a la causa de los conspiradores, cuya prisión ha dispuesto V. E. se haga a reserva de esponer a su tiempo, los comprobantes que puedan justificar la verdad de los hechos denunciados.

Lo que traslado a V. S. para que en calidad de Fiscal de la Comisión Militar que conoce de las causas de infidencia, y a cuyo Presidente doy traslado de esta comunicación, en la inteligencia de que han sido presos e incomunicados de mi orden los sujetos siguientes: D. Carlos Cadalso, D. Ramón Pintó, D. José A. Echevarría, D. Carlos Busca, D. José y D. Antonio Balbín, hermanos, y D. José Trujillo; y con respecto al mencionado Pintó se le han ocupado varios papeles en el registro practicado en su casa, según consta de la adjunta comunicación original de esta fecha, del Sr. Gefe de Policía a quien comisioné para ello. Le remito desde luego a V. S. a fin de que proceda a su apertura y detenido examen para que obre a los efectos convenientes, y me lo devuelva V. S. concluidas estas primeras diligencias para que en su vista pueda mi autoridad resolver lo más conveniente".

Cal situar-se en el moment i en l'ambient en què transcorrien els fets; en aquella Havana del 55 on la detenció de Pintó queia com una bomba, ja que per a uns, es tractava del més gran amic íntim de Concha; per a altres, un peninsular de posició elevada en la vida social havanera; per als menys, el que actuava d'acord amb les directrius de la Junta Cubana dels EE. UU. Cadascú atribuïa la detenció a una raó específicament seva, però la sensació era igual a tot arreu. Hom diria que precisament per desconcertar encara més l'opinió, començà a l'endemà a circular el rumor que Pintó es proposava assassinar Concha.

Des d'aquell instant el barceloní-cubà estava al llindar de la història i fins de la llegenda; per tractar de mantenir la seva persona i els fets en un marc estrictament històric, cal seguir en tots els seus principals punts, la "conspiració de Pintó", nom amb el qual ha passat a la posteritat.

D'ençà del 1852 funcionava a l'Havana una Junta Revolucionària, per delegació de la de New York i de New Orleans. N'havia estat President el famós advocat Anacleto Bermúdez, que preparà la conspiració de "Vuelta Abajo" i que als pocs dies d'ésser descoberta coincidí amb la seva mort per enverinament, la qual cosa féu suposar que se suicidà; però,

"la sort havia volgut que Anacleto Bermúdez hagués conegut i tractat de prop a Pintó, el català de nobles sentiments, de cultura sòlida i àmplia, que no podia restar indiferent a les desgràcies de tot un poble. Cert que fou amic de Concha; cert que en el 51 va romandre indiferent als fets de López, almenys exteriorment; però Bermúdez havia vist la mina inesgotable que existia en Pintó i dedicà el seu temps, com a home cult, de prestigi i hàbil, a sondejar el cor del català conspicu. Havia observat Bermúdez el que valia aquell home, com estimava el progrés, com defensava la justícia, com venerava la llibertat, com ajudava l'humil i l'indefens i besllumà que el progrés, la justícia, la llibertat i l'abandó de Cuba el necessitaven com un col·laborador eficaç. Va triomfar Bermúdez, al final, en el seu propòsit, ben aliè de pensar que estava cercant un continuador que no deixés estroncada la seva obra. Espanyol era Pintó, però va comprendre que per damunt de les consideracions artificials d'un fals patriotisme i distant, hi havia el dret de l'home a ésser lliure i feliç i no vacil·là en la seva elecció, caigué del costat de la Justícia i així, a la mort de Bermúdez i figurant en la Junta Revolucionària altres companys de lluites i afanys en el "Liceo", com Porfirio Valiente, Morales Lemus, Teurbe Tolón, etc. va ésser designat en Pintó per a ocupar el lloc de President de la Junta a l'Havana, vacant per la mort d'Anacleto Bermúdez".¹

I més enllà afegirà el mateix autor

"si bé és cert que el nomenament no era molt ben vist pels elements reaccionaris",

car Pintó era significat habitualment com home liberal.

Es desprèn per testimonis de pes, que Pintó es va lliurar a la tasca amb una energia i tenacitat poc comunes, tractant d'evitar la

1. Diego González: "Pintó y la Independencia de Cuba".

repetició de molts errors comesos en anteriors moviments. Segons un company complicat en la causa, el moviment dirigit per Pintó era el més hàbil i el més estès en el país, de tots els que havien esclafat fins aleshores:

“Un pla molt bell per ideal, massa sublim per fer-lo descendir a la baixesa de la misèria terrenal i concebut per a àngels, no pas per a homes”.¹

dirà el poeta revolucionari:

“Pintó en la preparació del moviment havia comptat amb els peninsulars de criteri ampli i amb els cubans de cor i vàlua; amb els rics, per llur diners; amb els pobres per llurs esforços”. En la carta adreçada a Trasher, dirà:

“L'edifici que hem d'aixecar, exigeix obrers grans i petits, rics i pobres, que en ares de la pàtria no hi ha distincions”.

L'aspecte financer quedà resolt amb habilitat, no sols per la cooperació de gent adinerada, sinó que havent aconseguit la col·laboració del director de la Caixa de Crèdits, aquest organisme féu presents als revolucionaris en forma legal, amb totes les garanties exigides per la Caixa i en forma que no quedés compromés el seu crèdit. Així es reuniren 700.000 pessos, segons els càlculs dels organitzadors del moviment.

Foren comprades armes que es distribuïren per l'interior de l'illa i particularment a les comarques de Pinar del Río, Trinidad, Cienfuegos, Sancti Spiritus i Puerto Príncipe (avui Camagüey) que eren els indrets on es comptava amb major nombre d'addictes.

1. Juan Arnao: “Apuntes para la historia política de Cuba”.

L'EXPEDICIÓ QUE ES PREPARAVA ALS EE. UU.

A tots aquests preparatius, calia afegir una expedició manada pel general americà John A. Quitman que havia de desembarcar amb 4.000 homes (6.000 segons Concha). Les despeses d'aquesta expedició havien estat cobertes amb els recursos tramesos per Pintó a la Junta Cubana dels EE. UU. Quatre vapors i sis velers havien de transportar els expedicionaris a les costes de Nuevitas i altres indrets vulnerables.

Però les notícies d'aquesta expedició ja havien trascendit a les autoritats nord-americanes que s'alarmaren, perquè el record de la tràgica expedició del “Pampero” era massa recent en l'opinió pública d'aquell país. I no devia ésser solament el govern americà el que estava al corrent de l'afer, quan el “Journal of Boston” el dia 15 de febrer del 1855 publicava la informació que reproduïa “Diario de la Marina” el següent dia 6 de març:

“New Orleans, febrer 15, a les 3 de la tarda.

Acabo d'arribar d'una visita al camp dels filibusters, que s'han establert en la finca del coronel Stewart, al sud de la ciutat. He trobat allí una estranya barreja d'homes, gran nombre dels quals han estat molt temps concorrents a les tabernes i pillets dels bodegons de St. Charles Str. No crec que puguin ésser bons patriotes ni homes de combat. El “Picayne” d'avui desmenteix que hi hagi en projecte cap expedició i afirma que això és una novetat per als habitants d'ací. Una novetat pels habitants de New Orleans! Precisament quan en aquesta ciutat no hi ha home, dona o infant que ignori que es prepara una expedició. Tothom en parla i la ciutat està plena d'individus que van a Cuba. Les fondes estan plenes i s'hi veuen cares estranyes, patriotes cubans, gents de Kentucky, Alabama, Texas i Mississipi. No són exactes les notícies

dels diaris de l'Havana referents als vaixells "Daniel Webster" i "Prometheus", però és cert que el "Pampero", l'"United States" i el "Massachussets" estan tots compromesos.

El primer desembarcament s'efectuarà a les costes de Florida i el campament d'aquí només serveix de pantalla per a amagar a la vista del cònsol espanyol el veritable punt de sortida".

Els escriptors que s'han ocupat de l'apassionant enigma que constitueix el procés de Pintó, no han anat mai al fons d'aquesta estranya correspondència informativa, publicada per un diari d'una localitat a l'extrem Nord dels Estats Units fent referència a coses que passaven precisament als ports del Sud. No hem vist l'original d'aquesta informació reproduïda pel diari cubà, naturalment a indicacions del governant, però, si com tot fa creure, és verídica, resulta innegable que el solt del "Journal" de Boston té un regust que tant pot interpretar-se de delació, com d'avertiment indirecte a Washington. En aquells moments en què els fons secrets de Capitanía General eren pròdigament repartits a confidents i espies ¿per què no admetre que ho podien ésser també a la publicació de notes de la premsa americana? I en aquest cas, res tan hàbil com explotar la rivalitat que ja existia entre el Nord i el Sud, fent-ho publicar en un diari anti-esclavista per a mostrar a l'opinió pública dels EE. UU. que els conspiradors de Cuba estaven lligats amb els esclavistes del Sud o, en darrer terme, per a justificar qualsevol de les mesures de repressió que s'adoptessin contra els qui aconseguissin desembarcar.

El cert és que quan tot semblava estar a punt, es produïren anomalies i irregularitats greus per part del principal protagonista compromès als EE. UU.: el general John A. Quitman, home de tanta ambició com petulància, segons demostraren els fets.

Començà per posar dificultats i exigir plens poders, quan els expedicionaris ja estaven enrolats. Concedits per la Junta Cubana dels EE. UU. fou cridat a Washington pel Secretari d'Estat i en sortir de l'entrevista, anuncià categòricament als organitzadors de l'expedició revolucionària que desistia d'acabdir l'empresa; això fa creure, segons Sedano "que el President Pierce o el secretari d'Estat, Mr. Mancy, o ambdós junts, aconsellaren el general Quitman la suspensió de les expedicions".

El cas, i fossin els motius els que es vulguin, l'expedició que havia estat preparant-se a costa de tants sacrificis als EE. UU. acabava en

un rotund fracàs i que la desgràcia continuaria rabejant-se damunt de Cuba, car aquella matinada del 6 de febrer no havia estat tan sols el començament del calvari d'uns patriotes, sinó que servia de pretext, pocs dies després, a la disposició més tràgica per al futur dels cubans: la creació del Cos de "voluntarios" que havien d'integrar tots els "bons espanyols d'ambdós hemisferis" segons el ban de Concha.

Les conseqüències polítiques de la creació d'aquesta funesta organització d'espanyolisme intransigent, foren incalculables; les pàgines més cruentes, més despòtiques de l'era colonial estan escrites durant l'existència d'aquest "cuerpo", o sigui, fins a l'alliberament total de Cuba; perseguidors implacables de tots els sentiments patriòtics que poguessin manifestar els cubans, s'erigiren els "voluntarios" com els vertaders amos de l'Illa, mediatitzant el poder i imposant de fet llur ubèrrima voluntat. Els negrers que fins aleshores havien manat a Cuba quasi sempre, no havien somniat mai en una solució tan ideal per als seus interessos. Durant els anys en què existí aquest Cos, foren immolats molts patriotes cubans; però, en honor als fets i a la història, cal reconèixer que la primera víctima d'aquests molochs havia d'ésser el català Ramon Pintó, per obra i gràcia del famós ban del 12 de febrer del 55, que signava don José Gutiérrez de la Concha.

los estat commutada la pena pel temps de la seva detenció.

De nou s'hi oposà l'Auditor Gamba, però en el Consell de Revisió es ratificaren les penes, per bé que aleshores Concha modificà algunes de les penes, minorant-les.

Entretant, què era del delator Rodríguez? Com si es tractés d'un personatge escriví a la Comissió Militar acomiadant-se'n perquè havia d'embarcar-se cap a la Península, hom suposa que temorós de córrer la mateixa sort de Castañedo i amb ganes de gaudir de les miserables monedes d'or amb què degué ésser retribuit el seu treball de confident. El govern de la Reina, havia premiat els seus serveis indultant-lo de la resta de la pena que l'havia portat a Ceuta.

EL SUPOSAT "BLUFF" DEL MOVIMENT QUE ES PREPARAVA

En les raons, mai netament definides, que motivaren la mort de Ramon Pintó, hi ha hagut sempre dos aspectes que han apassionat l'opinió pública d'aquella època primer i els investigadors que més tard han volgut endinsar-se en el misteri. En el transcurs de gairebé un segle ja no pot haver-hi ni la passió ni la rancúnia que sempre es posa en viure els fets. Ni la figura de Pintó ha de disminuir un bri a través de l'anàlisi històrica, ni la personalitat de Concha guanya res en estima per la seva absurda mesura de govern, repetició d'altres tantes que havia pres durant els seus mandats, per bé que aquesta vegada agreujada per les circumstàncies que concorregueren amb la seva víctima.

En el col·lapse que es produí en l'esperit dels cubans arran del fracàs de la conspiració del 55, sorgí la inevitable desmoralització. D'ací arrenca la versió llançada, qui sap si tant per esperit d'humanitat envers els qui encara restaven empresonats, com per desacreditar en tot el que fos possible Concha, al·legant que la conspiració no havia passat de projecte i que l'expedició nord-americana era un "bluff". Prescindint de l'abast de la intervenció que va tenir-hi el barceloní-cubà, és evident que la conspiració existí i que revestia importància.

La Junta Cubana, en el seu "manifiesto al pueblo de Cuba", llançat des de New York el 25 d'agost del 1855 —i el qual podríem qualificar de liquidació del moviment— confirma del tot la preparació i existència que aquest havia tingut, en entrar en detalls analitzant l'actitud del general Quitman i referint-se a l'execució de Pintó, quan diu:

"Arribà per fi el terme prefixat per al moviment, que era d'urgència aprofitar si no volien sofrir-se pèrdues enormes en els mitjans efectius a causa dels esmentats contractes, quan es reberen de l'Havana les infaustes noves que després, s'han convertit en fets sagnants de la ferotge tirania del govern espanyol.

"Les falses declaracions d'un home vil, carregat d'infàmia i de crims, el testimoni del qual es rebutja en tota societat civilitzada, han servit d'únic fonament als actes de ferotgia i de persecució amb què aquell govern ha tacat de nou la història de l'administració espanyola a Amèrica.

"La Junta ho declara davant de Déu i del món: el projecte d'assassinat i matança amb què es va pretendre que havia d'iniciar-se la revolució a la nostra pàtria, és la més insigne falsedat d'aquesta tenebrosa maquinació que portà al patíbul el benemèrit peninsular don Ramon Pintó. Tot el pla revelat pel delator i que ha estat acollit i divulgat pel periodisme amb tots els augments i interpretacions que la seva por i la seva malícia li inspiraren, és la invenció més covarda i despullada de veritat que mai hagi figurat en un procés polític".

Hem subratllat abans com Concha havia posat un remarcad interès personal a rodejar el propòsit dels conspiradors i revolucionaris de proporcions extraordinàries, per tal de justificar les seves mesures que, ja aleshores, semblaren exagerades a molts dels mateixos peninsulars. Però admès aquest punt, seria en canvi difícil de concebre el to emprat en les seves comunicacions no sols al govern de Madrid, sinó al representant d'Espanya a Washington, si els preparatius no haguessin existit. Encara el 12 de maig, en escriure al Ministre de la Guerra, remarca Concha la decisiva victòria que ha tingut damunt dels organitzadors del moviment, prenent peu de l'amistosa actitud del Comodor nord-americà en la seva visita a l'Havana, originada evidentment pel bloqueig que havia decretat; i afegeix el Governador Capità General:

"Les notícies que rebo de tots els meus agents als EE. UU. i les comunicacions dels diversos cònsols de S. M. en aquell país, confirmen també el mateix que ha produït, no sols entre els individus de la Junta Revolucionària, sinó entre els compromesos en l'expedició preparada, el canvi que ha pres respecte a nosaltres la política d'aquell govern (el de Washington) que era llur darrera esperança..."

i més enllà remarca encara:

"Totes les meves anteriors i aquesta mateixa comunicació acabaran de provar a V. E. la gran importància i els immensos recursos que s'havien aglomerat contra l'illa per part dels seus enemics i si V. E. es digna fixar la seva atenció en la còpia número 2, que s'uneix a aquesta comunicació, no podrà menys de convenir que l'expedició de Kidney, que amb força sagacitat es volgué fer creure preparada per a Nicaragua i avui encara apareix sota aquest concepte en detenir el Govern dels EE. UU. el seu cap, era, com repetides vegades tinc dit, l'inici principal de la preparada, en gran escala, contra aquesta illa..."

En efecte, la "Gaceta de la Habana" del 9 de febrer del 1855 havia publicat els següents detalls de la projectada expedició:

"L'expedició ha de compondre's de 2.300 a 2.600 homes. Els punts d'embarcament i les partides que han de fer-ho són: Galveston, anant de 600 a 700 homes en el "Pampero"; Savannah, el mateix nombre en el "Daniel Webster" o bé el "Prometheus"; la resta de New York en el "Massachussets" del qual ja parlem després.

"Per tal que s'efectuï la sortida d'aquells ports sense destorb per part del Govern de la Unió, s'ha fet córrer la veu que la destinació és Costa Rica, essent d'opinió general que l'haver-se descobert el contrari es deu a un dels caps que, a conseqüència de disgustos amb els altres, se n'ha separat completament.

"La primera ensopegada ha estat l'embargament a New York del "Massachussets" en el qual s'han trobat armes i municions de guerra en nombre considerable i molt ben amagades. El "Pampero" que feia els seus viatges entre New Orleans y Kay West sortí d'aquest port, no per a tomar a New Orleans sinó vers una destinació amagada.

"L'expedició ha de comandar-la el coronel Kinney que darrerament es trobava a Washington però els veritaders caps i directors són Quitman i Henderson, els mateixos de l'expedició de López, que resideixen a Natchez amb la Comissió directiva de tota l'empresa expedicionària.

"En tots els punts dels EE. UU. es continua reclutant gent oferint 700 acres de terra a cada soldat i, en proporció, als oficials".

Per la seva part, el general Concha, en les múltiples memòries, comunicacions, escrits de tota mena amb els quals volgué justificar-se

o defensar-se de l'allau d'atacs que li vingueren al damunt, des de la mateixa península, arran del sacrifici de Pintó, mostrà sempre una gran insistència a demostrar i convèncer no sols de l'existència dels preparatius de l'expedició, sinó que també intentà recalcar que ell havia salvat Cuba per a Espanya; agafem per atzar en la Memòria que deixà escrita al seu successor el general Serrano, el tros on diu:

"Satisfeta la vindicta pública amb el càstig de Pintó i Estrampes, els quals havia condemnat la Comissió Militar, no manca qui dubtés de la veritat de l'extensa conspiració i posés en entredit la necessitat de les disposicions dictades per a prevenir-la i de les mesures de rigor adoptades per a castigar-la i assenyalamment, entre elles, l'execució del seu cap don Ramon Pintó, però en la comunicació que el 22 d'octubre de 1855 vaig adreçar al govern de Madrid, es veurà justificat amb documents que contenen proves palpables, que no admeten cap mena de dubte, l'exactitud de tot el que aleshores vaig manifestar..."

Es doncs innegable que els preparatius de l'expedició des del Nord —tant en diners com en homes—, foren realitzats. I en arribar en aquest punt cal detenir-nos, encara que només sigui breument, sobre la forma de cooperació i els elements que cercà la Junta cubana al Nord.

EL GENERAL QUITMAN, FRUSTRADOR DEL MOVIMENT

Per què els components d'aquella Junta es confiaren a un home tan voluble com el tristement famós John A. Quitman, major general de l'exèrcit nord-americà i ex-governador del Mississipí? A través de les indicacions que ens arriben d'aquest personatge, no passava del prototipus de l'aventurer en boga el XIX, època de vibracions nacionals i a l'escalf de les quals, alguns, lluny de moure's per idealismes, ho feien per raons crematístiques.

El general Quitman era un genuí representant dels interessos esclavistes i es conta que ja Narciso López, en organitzar el primer intent de desembarc l'any 51, havia anat a New Orleans a oferir-li el comandament de l'exèrcit revolucionari perquè envaís Cuba. La proposició quedà acceptada en forma no massa romàntica: primer volia veure què passava i si López tenia èxit inicial en l'aventura, aleshores ell acudiria a ajudar-lo. En efecte, el general López desembarcà a Cárdenas amb 500 homes —fent-hi onejar per primera vegada l'actual bandera estel·lada de Cuba— però, a les poques hores i no havent trobat cap ambient, estimà fracassada la temptativa i reembarcava amb la seva gent cap als EE. UU. Al cap de 14 mesos, López repetia la temptativa amb un tràgic final. No se sap si Quitman tenia res a veure en aquest dissortat intent, en el qual sols prengueren part 49 cubans; tots els altres eren hongaresos, alemanys i sudistes; però no deixa de sorprendre el contingut d'una nota confidencial que el Comandant de Marina de l'Havana passava a Concha el 4 de març del 1855 sobre activitats expedicionàries al Nord i que en esmentar Quitman sembla retratar-lo bastant fidelment:

"Hoy la Junta Cubana ha ido a encontrar a Quitman para saber

su resolución y planes. El, algo fino, les contestó como verdadero americano: "No soy un completo general; López era un gran hombre, un soldado valiente y bueno y no pretendo tener sus cualidades. Soy Quitman y no López. Yo iré a la cabeza de la expedición, como he prometido; pero para hacerlo quiero estar bajo mis propias órdenes, saldré cuando lo crea conveniente y quiero todo el poder sobre las Juntas de New York y de New Orleans, de lo contrario me separo y cedo mi lugar a quien se crea capaz de emprender semejante asunto. No porque en caso de que me separe, sacaré mis acciones en el negocio".

A què es referia, amb això de les seves accions en l'afer? Possiblement a una de les clàusules de l'acord signat amb la Junta Cubana el 18 d'agost del 1853 que estipulava que, ultra la seva paga regular, Quitman rebria la compensació d'un milió de duros.¹

Se sabia que Quitman mantenia el seu primitiu punt de vista arran de la proposició del general López; a no desembarcar amb forces expedicionàries a Cuba fins que a l'Illa no s'hagués fet una formal declaració d'independència. "La seva posició, aleshores estaria lliure de tota reprovació, perquè seria semblant a la de Lafayette quan acudí en auxili dels nord-americans."²

Això fa suposar que Quitman era conegut pel seu tarannà. Com explicar-se que la Junta Cubana confiés a un element de qui se sabien les velleïtats, la responsabilitat de l'expedició? Quitman volia, és evident, servir els interessos dels esclavistes dels Estats del Sud, però comptant sempre amb el beneplàcit de la Casa Blanca. En febrer del 54 es produí un seriós incident que posà molt tibantes les relacions entre Washington i Madrid, a conseqüència de l'embarcament, per part de les autoritats de la colònia, del vaixell americà "Black Warrior", la qual acció fou qualificada d'intolerable ultratge al pavelló dels EE. UU. per part de determinats diaris. Adhuc el que es publicava amb el títol de "Delta" de New Orleans, conegut pel seu decidit partidisme en pro de la invasió de Cuba, advocava el 22 de març per la guerra i aneixió de l'Illa. L'òrgan del president Pierce, el 18 de març, després de proferir amenaces a Espanya,

imputava la responsabilitat de l'ocorregut a Anglaterra pel suport que prestava a aquella en la qüestió de Cuba i, segons el "New York Times", els principals caps polítics del país eren decidits partidaris que es prenguessin mesures contra Espanya. Semblà aquell el moment decisiu per als anexionistes, sobretot quan mentrestant a l'Illa l'administració del general Pezuela, en posar-se contra el tràfic negrer, creava l'ambient excitant dels qui temien ésser desposseïts de llur propietat amb l'abolició de l'esclavitud. N'és un símptoma —adhuc una mica vergonyós per la baixa i mesquina mentalitat que suposa en els seus autors— el "Manifiesto al pueblo de Cuba" que circulà per l'Havana amb data del 3 d'octubre i signat per "Los Patriotas", en el qual —d'un to de gran hostilitat contra Anglaterra—, es diu:

"España por fin ha concedido a Inglaterra emancipación completa de la esclavitud en Cuba. El tratado se ha firmado y sellado a principios de agosto último, ya tan luego como termine la cuestión ruso-turca, tendremos sobre nuestras costas la escuadra británica de los Dardanelos, que con sus 1.800 bocas de bronce vendrá a pregonarnos esta verdad. ¿Quién resistirá a tan expresivo lenguaje? ¿Acaso tendremos tiempo para estorbar sus efectos en medio de nuestra sorpresa con un gobierno que nos es contrario como encargado de su ejecución y aún suponiendo que nos ayudasen los peninsulares movidos del instinto de propia conservación y con el de salvar sus intereses?

Diu Ramiro Guerra que en aquest període les classes més riques i més influents del país es feren anexionistes, car als seus ulls Quitman era un "conservador", mentre que Pezuela un "terrible revolucionari". Per què Quitman deixà passar una situació tan favorable si realment estava animat dels propòsits que havia significat a la Junta Cubana? Perquè deuria estar esperant la indicació del seu govern, que tancaria els ulls primer i que recolzaria l'aventura després. Quan l'incident del "Black Warrior" havia estat liquidat, i el President Pierce féu marxa enrera a les incitacions dels esclavistes del Sud davant l'actitud ferma de França i Anglaterra en la qüestió de fer complir a Espanya els seus compromisos pel que feia al tràfic de negres i l'afer de Cuba tornava a mostrar-se com afer de transcendència internacional, els anexionistes perderen tota possi-

1. Ramiro Guerra: "Manual de Historia de Cuba".

2. Ramiro Guerra: Obra esmentada, cita de Claiborne en "Life and correspondence of John A. Quitman".

bilitat de suport efectiu per part del govern de Washington. Quitman anà desinflant-se atrinxerat en qüestions de detall i sofismes per anar ajornant l'empresa en la qual s'havia compromès formalment. És possible que l'afirmació de Mr. Loubé fós influenciada per la impopularitat que aleshores tingué Quitman arreu del món, però és evident que davant l'amenaça del President Pierce, de posar els participants de tota expedició "fora de la llei", aquell va tornar enrera, en la forma menys elegant que hom podia imaginar-se.

La Junta Cubana hagué de reconèixer el seu gran error en aquell "Manifiesto al Pueblo de Cuba" quan diu:

"Tingué lloc aleshores un viatge del general Quitman a la metròpoli de la Unió, l'objecte ostensible del qual, és forçós encara de callar. La Junta es troba en el cas de cridar l'atenció sobre aquest fet, aparentment sense importància, però que, sigui per mera coincidència o per una connexió més íntima i inexplicable encara, està enllaçat amb les greus conseqüències que referim".

En efecte, per primera vegada a la seva tornada al sud, la Junta hagué de notar en el llenguatge de Quitman certes reticències i hipòtesis que aleshores foren atribuïdes a la natural inseguretat del que preveu grans obstacles a vèncer; però de cap manera a una modificació del seu pensament respecte a la urgència de la tasca que s'havia encarregat; i molt menys podia creure's això darrer, quan tal vegada mai no havia donat proves de la seva resolució i aptitud a l'hora de complir els seus oferiments, així que tingués al seu immediat abast els mitjans materials per fer-ho.

La Junta, després d'alludir a la negativa inesperada de Quitman al compliment del pactat, continua en el seu esmentat manifest:

"La Junta no sap com pot sincerar-se el Cap d'aquest sobtat desistiment, d'aquesta inesperada variació en el que, el dia abans encara, era una resolució fixa i determinada; però el cert és que aquesta conducta, en moments tan crítics i solemnes, ha tirat per terra totes les esperances que havia concebut i acariciat, ha malbaratat una immensa quantitat de recursos costosament acumulats, ha posat per tercera vegada en problema la salvació de Cuba i ha col·locat aquesta Junta en la posició més desesperada de totes les que ha hagut de travessar en la seva laboriosa missió.

"Estava vist; el seu destí era apurar fins a la darrera gota la

copa amarga dels desenganys, sense que avui li resti altre recurs que presentar la trista confessió de les immerescudes decepcions. Que contesti el general Quitman: era això el que Cuba havia d'esperar dels seus oferiments, de les obligacions i compromisos que va contraure davant d'ella, davant dels seus compatriotes, davant el món sencer?"

"El Cap Quitman s'ha mantingut en el seu obstinat silenci i fins ara no s'ha vindicat dels greus càrrecs que se li han fet i davant la història el seu honor resta envilit. Ni com a home, ni en les seves idees, ni la seva fidelitat i abnegació estava a l'altura d'allò que reclamaven la sort de Cuba i la legítima ambició dels seus fills".¹

Certament en tota empresa revolucionària els elements impurs es barregen amb els qui es mouen enduts pels ideals més elevats. Així veiem que, mentre que de Cuba sortien milers de pessos per convertir el propòsit en realitat, el general Quitman i els seus col·legues esmercen sumes fabuloses sense que mai n'haguessin donat compte.

Componien la Junta Cubana de New York homes tan immaculables, quant a llur patriotisme, com Gaspar Betancourt i Cisneros, Manuel de J. Arango, Porfirio Valiente, José Elias i Hernández, Domingo Goicuria, tots ells actors en anteriors moviments contra la tutela espanyola a l'Illa. Quina raó podia fer-los moure a confiar-se a personatges de la mena de Quitman? Segons molts, la necessitat d'obtenir un suport efectiu de la Unió i el fet de les estretes relacions de Quitman amb els elements favorables a la intervenció americana en els afers de Cuba n'eren les raons.

1. Vidal Morales: Obra esmentada.

ERA ANEXIONISTA LA CONSPIRACIÓ?

Un altre punt, sempre en discussió, és: ¿Quina finalitat veritable tenia la conspiració del 1855?

En el garbuix d'escrits i documents que es presenten, és innegable que els dirigents s'havien mogut confiats instintivament en el suport que rebrien dels EE. UU. De fet, parlant amb tota precisió, caldria dir dels Estats del Sud, que és com dir, dels elements esclavistes. Això ha fet que, gairebé amb unanimitat, el judici dels historiadors cubans hagi presentat la conspiració com un moviment anexionista.

"El suplici de Pintó és el darrer acte de la tragèdia anexionista", dirà Vidal Morales.

"... quan l'anexionisme havia sofert una nova decepció amb la mort del català Ramon Pintó, l'any 1855, la conducta del general Quitman i la dissolució de la Junta Cubana...", signa Fernando Ortiz.

"... la mort de Ramon Pintó acabava amb els intents anexionistes", afirma René Lufriu.

Es cert, però, que el ja esmentat professor Diego González s'alça contra aquest punt de vista:

"Quants historiadors han jutjat a Pintó com el darrer representant de la tendència anexionista d'aquells temps! La resposta ens la dona el propi Pintó en la lletra escrita a John L. Trasher, les "Instruccions" als caps de partides, en les quals si bé es parla de llibertat i independència no s'esmenta ni una sola vegada la paraula anejió. ¿D'on ha sortit, doncs, aquesta idea? Només atenent al moment històric en què es produí el moviment".¹

1. Diego González: "Pintó y la Independencia de Cuba".

I cal reconèixer que en analitzar totes les circumstàncies que concorregueren en els fets, aquesta tesi és justificada. Un dels encartats en la conspiració que es considerava greument compromès, Angel Cadalso —qui se suicidà al castell de Jagua—, no havia dit —segons la prova testifical de l'acarament amb el delator Rodríguez— que “en cas de sumar-se ell al moviment, seria per la independència i no pas per l'anexió”?

Però ha sortit a rel·luir el nom de John L. Trasher, personatge interessantíssim i que de cap manera no pot ésser oblidat en l'estudi de la fallida conspiració, per la part que va tenir-hi com havia tingut ja en tots els fets de caràcter anexionista des del 1848, any que pot dir-se que fou l'iniciador d'aquest moviment.

Era Trasher nadiu dels Estats del Sud, esclavista furibund, com pot veure's per la defensa que fa d'aquest sistema econòmic —les raons morals i humanitàries per ell no compten— en el seu “Assaig preliminar” aparegut en la traducció anglesa, l'any 1856, del llibre d'Humboldt sobre Cuba, 30 anys abans editat a París. Aquest periodista americà, a jutjar pel que ell mateix diu, arribà a l'Havana als voltants del 34 com a corresponsal de diaris americans. Al cap d'uns anys, arrendà el diari “Faro Industrial de la Habana”, on

“amb sagacitat il·luminava els esdeveniments amb els esclats del seu criteri anexionista, per bé que les autoritats espanyoles li permetien sols un sector massa restringit perquè la seva propaganda pogués arribar a ésser eficaç”.¹

Quan el general Narciso López preparà la seva primera aventura expedicionària, es desprèn que Trasher era el seu corresponsal a l'Havana i el seu nom criptogràfic era “El Yankee”, segons l'historiador cubà Herminio Portell Vilá.

L'any 1851 assenyala la fi del periòdic, per haver satiritzat en forma sarcàstica la irritació dels peninsulars a la mort d'un dels generals que sortí al pas del desembarc de López a la província de Pinar del Río. El general Concha no en tingué prou amb suspendre indefinidament “El Faro” sinó que feu passar Trasher a la Comissió Militar Permanent. Que la persona del periodista americà no li era

gens simpàtica ho diu visiblement aquesta nota seva:

“Poc després vingué el judici a què fou sotmès una persona reputada com un dels corresponsals més actius dels diaris anexionistes dels EE. UU. i l'agent més eficaç de les expedicions piràtiques, Mr. Trasher, que és l'individu al qual em refereixo...”¹

El periodista americà també va conèixer el castell de la Punta d'on sortí amb una condemna de vuit anys de presidi a Ceuta. Als pocs dies d'arribar a la fortalesa d’“El Hacho” era beneficiat per un indult amb la condició de no posar mai més els peus a Cuba.

Des de Madrid, el 22 de març del 1852, va escriure a Concha una carta protestant dels mals tractes de què havia estat objecte i, un any més tard, tramitava per la via diplomàtica una demanda d'indemnització per danys i perjudicis de 350 mil dòlars.

Reinstallat a New Orleans, fundà “The Beacon of Cuba” (El Far de Cuba) però el periòdic fracassà. Les seves relacions amb els exiliats cubans foren permanents, per bé que a voltes poc cordials. Alguns l'acusaren que “semblava la cizaña” cosa que en un estranger, deien, era la cosa més vituperable. Les disputes a l'exili, però, són cosa corrent; no cal, doncs, prestar-los una importància excessiva i no estranyar-nos si l'any 1854 veiem el nostre home al costat de Betancourt Cisneros, no sols en pla de conspirador, sinó prenent part en actes públics. En un d'ells Trasher pronuncià unes paraules, fins a cert punt profètiques quan digué: “La unió de cubans i nord-americans ha quedat segellada amb la sang dels afusellats per la llibertat de Cuba”. És clar que la paraula “unió” era interpretada per alguns com a sinònim d'anexió, però és evident que, com a figura retòrica, podia invocar-se perfectament en sentit espiritual. Per això hem dit que aquestes seves paraules tingueren un valor profètic en la vida d'ambdós pobles.

En el drama que ens ocupa, tràgicament acabat per a Cuba, l'americà Trasher tingué una part activa en els preparatius i actuà com a agent d'enllaç entre la Junta Cubana i Quitman. Segons Villanova, en realitat era el secretari d'aquest. Sigui com sigui, els informes dels consolsats d'Espanya i dels agents d'espionatge que tenia el

1. Fernando Ortiz: “El traductor de Humboldt en la Historia de Cuba”.

1. José G. de la Concha: “Memoria sobre el estado político, gobierno y administración de la Isla de Cuba”.

Capità General esmenten sovint Trasher en les anades i vingudes dels dirigents de la Junta i dels qui preparaven l'expedició.

De Trasher, n'hem llegit el seu "Assaig preliminar" on presenta el punt de vista americà respecte a Cuba amb una precisió que molts estadistes de l'època haurien d'envejar-li. En la seva exposició, d'un caràcter netament anti-europeu, se n'entreveu sincera emotivitat per a la seva pàtria; hom diria que més que la seva extensió territorial vol allunyar-ne tot el perill que representa la influència dels dos grans estats d'aleshores, França i Anglaterra, que ell considera altament perniciosa per als països americans. Per bé que no tractà de dir-ho mai, en posar de relleu la vida a Cuba-colònia, en comparació amb la de les altres illes, fa un elogi de l'administració espanyola... potser a causa de mantenir-hi l'esclavitud, que és el sistema econòmic ideal per a aquest bon fill del sud de la Unió.

Deixant de banda les seves imperfeccions de caràcter, dista d'ésser el prototipus d'aventurer que es troba en altres, els quals parlen i gallegen d'interessar-se en el problema de Cuba, sense conèixer-ne res en absolut. La instintiva aversió que a hom desvetllen les teories de Trasher no obeeix al seu americanisme, sinó a la lamentable idea que s'ha fet en el seu esperit sobre la diferència de races i el tracte, que n'ha d'ésser la conseqüència. Que un home de la seva cultura no pugui ni tan sols admetre el millorament d'aquelles races estimades inferiors i la conclusió a la qual arriba, que l'esclavatge és insubstituïble en el sistema econòmic i social, forçosament ens el fan repel·lir. En defensar l'esclavisme ho fa amb una acritud de llenguatge que subleva; el govern de Pezuela és per ell la cosa més abominable, precisament perquè el suposa inclinat a desenvolupar-se en una política d'alliberament dels esclaus. En aquest punt, Trasher, és un terrible reaccionari.

Amb tals elements no és estrany que la conspiració del 1855 sigui classificada d'anexionista, per bé que l'esmentat doctor Diego González no deixa de sustentar un criteri molt raonable, quan diu:

"Titllar el moviment del 55 d'anexionista és oblidar que els veterans americans de la guerra de Mèxic estaven desitjosos de repetir les aventures i gestes realitzades a la pàtria d'Hidalgo; és oblidar que a Cuba, en totes les seves èpoques, el primer pas per a organitzar una revolució ha estat comptar amb el suport, l'anuen-

cia o la falsa ignorància del colós del Nord; és oblidar que, no endebades, els cubans lluitaren infructuosament quan en llur contra tingueren el govern nord-americà.

"I s'explicarà que Pintó, amb la seva visió àmplia i penetrant, comptés amb el suport d'una expedició nord-americana, per bé que els seus propòsits no estiguessin pas dirigits a fi que Cuba fos un estel més en la bandera de les barres i de les estrelles".

Abundant en aquest punt de vista Ramiro Guerra diu que en adreçar-se la Junta al general Quitman no vacillà a exposar-li la vella idea la qual encara estava arrelada l'any 1853, de la incapacitat dels cubans de poder desfer-se, per ells sols, de la sobirania espanyola. I Fernando Ortiz ho subratlla encara més, quan diu:

"Algunos anexionistas, en su acre pesimismo anti-español, afirmaban privadamente la incapacidad de los cubanos para el gobierno propio, basándose precisamente en ser hijos de españoles. ¿Crees tú que hijos de esclavos españoles pueden ser hombres libres?, le escribía Narizotas a Saquete. Y señalaba el ejemplo de las tiranías y turbulencias en las repúblicas hispanas del Continente".

El ja esmentat Vidal Morales que, per glòria seva i de Cuba, ha deixat escrit el llibre que, per la voluminosa documentació, constitueix la font de la història íntima dels principals moviments revolucionaris de Cuba, recull la següent carta que, des de Mèxic, li escrivia el seu amic Pedro Santacília, el 4 de març de 1893:

"El moviment revolucionari que havia d'acabdir el general Quitman potser hauria estat anexionista, car era el desig de la gent rica de l'Havana, que hi aportà el diner tramès per Pintó. Volia mantenir-se l'esclavitud, aquesta és la veritat i per això hom cercà als EE. UU. el suport i cooperació dels homes del Sud. Els homes de la Junta eren tots abolicionistes i més d'una vegada es disputaren amb Quitman respecte dels negres. En els arranjaments previs, el programa era senzill: enderrocar el govern espanyol i deixar que els fills de l'illa, amos de llur destí, adoptessin el govern que creguessin més convenient per a la felicitat del país".

Aquesta darrera seria potser la classificació justa que correspondria fer als qui prepararen el moviment no reeixit: emancipar Cuba del jou d'Espanya, fos com fos i per qualsevol mitjà que es tingués

a mà. Aquell pensament que el 1849 feia escriure a J. L. Alfonso adreçant-se a Saco, el gran anatemitzador de l'anexionisme, quan li deia:

"No dic jo que als EE. UU.; al diable em donaria per tal que ens sortíssim d'Espanya";

aquestes paraules semblen haver estat la norma dels homes de la Junta Cubana. La barreja dels elements moguts per afanys materialistes desvirtuaren en bona part aquests propòsits, donant-los el caràcter d'anexionistes que han conservat a través del temps, tot i que la Constitució de la Junta Cubana a New York (19 d'octubre del 1852) ben clarament es defineix com a anti-esclavista quan diu:

"Contra la voluntad del pueblo manifestada con peticiones y memoriales a la Reina, se ha continuado un tráfico anti-humano de esclavos violando abiertamente los tratados hechos con los ingleses para la supresión de este tráfico con negros africanos",

i netament a favor de la independència pàtria en el paràgraf següent:

"Tantos males reunidos deben justificar la causa de la Independencia Cubana y las medidas que ha tomado la Junta para asegurarse, a los ojos del mundo civilizado".

El sentiment anti-espanyolista del moviment és rotund i el trobem en confosa barreja de punts de vista sentimentals i ideològics amb vils qüestions d'interessos. Fins a quin punt podrien destriar-se els uns dels altres, esdevé impossible; el que és evident és que l'animositat existeix en tots els conspiradors. Gaspar Betancourt i Cisneros, el President de la Junta a New York és el mateix que, acarant-se amb Saco i referint-se també a Delmonte, propugnadors de les idees reformistes que no havien de predominar fins uns anys més tard, li retreia amb extrema violència:

"Todos los que tenéis esperanzas de que España dará a Cuba libertad, igualdad, representación nacional y todas estas cosas que esperáis de los derechos de raza y paternidad, para mí, sois judíos

a quienes yo pondría a clavar o sembrar janes de jobo,¹ prometiéndoles que les producirían naranjas".

En aquest punt els mòbils de la conspiració són ben clars i és per això que la suposada complicitat de Concha, com s'ha volgut sovint presentar, ens sembla absurda i molt distant de la realitat.

1. Cubanisme corresponent a "plantar esqueixos de jobo", pruner del país. (Nota de l'A.)